

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 338.435

Кальченко С.В.,
д.е.н., доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СУБ'ЄКТІВ МАЛОЇ АГРАРНОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню теоретико-методологічних засад оцінки ефективності функціонування суб'єктів малого аграрного підприємництва. В статті обґрунтовано необхідність вивчення особливостей оцінки результативності функціонування селянських домогосподарств як складової системи аграрного підприємництва. Автор запропонував відповідну методiku, що передбачає три рівні оцінювання ефективності господарської діяльності селянських домогосподарств.*

***Ключові слова:** селянські домогосподарства, соціально-економічна ефективність, аграрне підприємництво.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вітчизняної аграрної сфери характеризується зростанням соціально-економічного значення суб'єктів дрібнотоварного сектору, діяльність яких не тільки впливає на рівень забезпечення населення продовольством, але й значною мірою визначає стан та перспективи функціонування сільських територій. Водночас існуючий рівень господарювання не дає можливості для переважної більшості представників даного сегменту аграрного виробництва бути повноцінним елементом агресивного конкурентного середовища, що обумовлює необхідність детального вивчення особливостей їхньої економічної діяльності, а також розробки перспектив щодо покращення існуючої ситуації. Проте отримання належних висновків наукових досліджень є неможливим без використання відповідних методів, методик та методологічних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки результативності функціонування суб'єктів малого аграрного бізнесу В.П. Горьового, В.С. Дієсперова, В.К. Збарського, М.І. Кісіля, Ю.П. Макаренка, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, М.Г. Шульського, Т.І. Яворської та ін. Проте, на нашу думку, потребують подальшого дослідження питання, пов'язані із оптимізацією методичних підходів щодо оцінки ефе-

ктивності виробничо-господарської діяльності дрібнотоварного сектору, зокрема селянських домогосподарств.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є розробка теоретичних та методичних засад оцінки ефективності функціонування селянських домогосподарств як соціально-економічної одиниці.

Виклад основного матеріалу. Методика дослідження життєдіяльності селянських домогосподарств, повинна, на нашу думку, відбивати специфіку їхнього функціонування, яка виражається у подвійному статусі даного суб'єкта аграрного виробництва. Особисті селянські господарства не є однорідною масою, оскільки кожне є унікальною комбінацією соціальних, економічних, культурних складових, які формують в подальшому напрями і характер діяльності суб'єктів дрібнотоварного сектору аграрного підприємництва. Окрім цього селянські господарства активно взаємодіють із зовнішнім середовищем, виробляючи та реалізуючи власну продукцію і споживаючи продукцію інших суб'єктів ринкового середовища

Таким чином, критерієм ефективності виробництва сільськогосподарської продукції можуть бути співвідношення витрачених ресурсів (матеріальні, трудові, земельні тощо) та обсяг отриманого результату у натуральній чи вартісній формі (валова продук-

ція, товарна продукція, та ін.). Тому методика має забезпечити врахування споживчого характеру господарювання даних суб'єктів аграрного виробництва. Аналізуючи методичні підходи щодо оцінки ефективності виробничої діяльності, слід відзначити наявність різних підходів щодо диференціації видів ефективності, а також показників, що її відображають.

В.Г. Андрійчук характеризує поняття "ефективність" як економічну категорію, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами, причому при вимірюванні ефективності ресурси можуть бути представлені або в певному обсязі за їх первісною (переоціненою) вартістю (застосовувані ресурси), або частиною їх вартості у формі виробничих витрат (виробничо спожиті ресурси)". Ним виділяються технологічна, економічна та соціальна види ефективності [1, с.397-398].

Т.А. Фролова визначає термін "ефективність виробництва" як "комплексне відображення кінцевих результатів виробництва за певний проміжок часу". При цьому виділяються наступні види ефективності виробництва: за наслідками (економічна, соціальна та екологічна); за місцем отримання ефекту (локальна та народногосподарська); за метою отримання (абсолютна та порівняльна)[5].

Незважаючи на різність підходів щодо оцінки ефективності виробничого господарської діяльності, методичною основою є порівняння затрачених ресурсів та отриманого результату в натуральній або грошовій формі. При цьому показники ефективності використання матеріальних, трудових та земельних ресурсів в переважній більшості є відносними (рентабельність, продуктивність праці, фондомісткість тощо). Проте необхідно відмітити суттєві відмінності, які притаманні оцінці результатів діяльності селянських домогосподарств та сільськогосподарських підприємств всіх форм власності.

По-перше, можливість існування селянських господарств в умовах скорочення власних споживчих затрат робить такі показники, як прибуток, рентабельність тощо менш значущими для суб'єктів дрібнотоварного

сектору аграрного виробництва, ніж для сільськогосподарських підприємств, що не можуть тривалий час здійснювати господарську діяльність, отримуючи збитки. По-друге, факт використання селянами власних земельних та трудових ресурсів у виробничому процесі суттєво впливає на структуру собівартості продукції. Важливим фактором, що визначає рівень результативності виробництва сільськогосподарської продукції в селянських домогосподарствах є його значення для повноти задоволення потреб членів домогосподарств. Зазначені особливості зумовлюють необхідність розробки відповідної методики оцінювання результатів господарської діяльності суб'єктів дрібнотоварного сектору аграрного виробництва. Слід зазначити, що проблема адекватної оцінки рівня ефективності функціонування селянських домогосподарств вже тривалий час є предметом досліджень науковців-аграріїв.

М.П. Макаров, розглядаючи особливості функціонування сімейних господарств, визначав поняття "дохід господарства" як "частину чистого залишку, яка отримана в результаті господарського обігу, що може бути вилучена з господарства без зменшення суми цінностей, які вкладені в господарство. Чистий залишок отримується шляхом вирахування з валового надходження усіх виробничих затрат за весь період"[2, с.535].

Як бачимо, це дещо трансформована формула розрахунку валового доходу та прибутку, без урахування затрат на заробітну плату. Звичайно, виплата заробітної плати членам родини не здійснювалася, однак в такому випадку ми отримуємо дані про ефективність використання засобів виробництва, а не робочої сили. Для селянських господарств споживчого типу така методика може бути застосована, проте особисті селянські господарства, що здійснюють сільськогосподарське виробництво на товарних засадах, вона не влаштовує.

Проблема універсальної оцінки затраченої селянином праці і донині залишається остаточно не вирішеною. Визначати характер результативності затраченої праці, виходячи з обсягу реалізованої продукції, доцільно лише для товарних господарств, оскільки споживчі господарства оцінюють ефективність виробництва згідно інших критеріїв. Проте навіть

такі підприємницькі утворення частину виробництва витрачають на самозабезпечення, аналогічно тому, як на підприємстві виплачується заробітна плата продукцією. Цей аспект, на нашу думку, потребує подальшого доопрацювання з метою формулювання диференційного підходу.

Зокрема О.В. Чайнов, аналізуючи специфіку господарської діяльності селянських господарств, розробив модель трудоспоживчого балансу, яка передбачала співвідношення граничної корисності продукції та обсягів затраченої праці, живої і уречевленої. Проте дана модель не дозволяла реально співвідносити "затрати і результати селянської праці, оскільки "корисність" визначалася суб'єктивно"[6, с.35].

Одним із завдань, що ставиться в процесі розробки методики оцінки ефективності функціонування селянських домогосподарств, є можливість її застосування безпосередньо в самим домогосподарствами. В цьому зв'язку необхідно відзначити факт майже масової відсутності практики фіксації результатів господарської діяльності серед представників дрібнотоварного сектору аграрного підприємництва. Мова не йде про розрахунки показників ефективності використання земельних, трудових або фінансових ресурсів. На практиці селяни, особливо похилого віку, не бачать сенсу записувати дані про понесені виробничі витрати та отримані доходи (урожай по культурах, здобуту виручку).

В той же час існує необхідність у отриманні точних даних про характер виробничої і господарської діяльності суб'єктів дрібнотоварного сектору аграрного підприємництва. Саме тому ми вважаємо за доцільне використання трирівневої методики оцінки ефективності функціонування селянських домогосподарств.

1. Перший рівень. Передбачає розрахунок показників, що відображають характер діяльності окремого господарства, ступінь задоволеності потреб членів родини, рівень ефективності виробничо-господарської діяльності тощо. Головними вимогами до методики є максимальна простота в розрахунках і зрозумілість практичної цінності їхнього використання для підвищення ефективності виробництва та поліпшення добробуту родини.

2. Другий рівень. Передбачає розрахунок показників, які відображають загальні тенденції у виробництві та споживанні сільськогосподарської продукції, рівень технічної оснащеності сільськогосподарського виробництва, характер використання земельних та трудових ресурсів.

Оскільки інформаційною базою є дані відповідних форм звітності Головного управління статистики України та інших державних установ, то в даному зв'язку узагальнення та висновки здійснюються на рівні окремих регіонів та в загальнонаціональному масштабі. Проте необхідно відзначити, що результати застосування методичних прийомів в даному випадку лише відображають наявність та характер тенденцій розвитку сільськогосподарського виробництва в селянських домогосподарствах в галузевому та регіональному аспектах.

3. Третій рівень. Передбачає оцінку впровадження науково обґрунтованих заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування селянських домогосподарств, які можуть носити загальний характер (застосування прогресивної техніки, оптимізація використання земельних та трудових ресурсів, створення міжгосподарських об'єднань тощо).

Аналізуючи сучасний стан та подальші перспективи функціонування селянських домогосподарств, слід також враховувати той факт, що далеко не всі господарства займаються виробництвом товарної продукції, в т.ч. сільськогосподарської. Товарність взагалі не може бути єдиним критерієм, що визначає стан та можливості подальшого функціонування селянських господарств. За сучасних умов сформувався певний прошарок сільських жителів, що отримують високі доходи із інших джерел, мають у володінні земельну площу, яка використовується задля задоволення власних особистих потреб. В свою чергу ми не можемо виключати можливість трансформації подібних споживчих господарств у товарні. Сам процес перетворення має активно стимулюватися практичними прикладами ефективного застосування результатів наукових розробок у господарську діяльність селян. Однак характер діяльності особистого селянського господарства (споживчий або товарний) визначає мету і методику досліджень (Рис. 1).

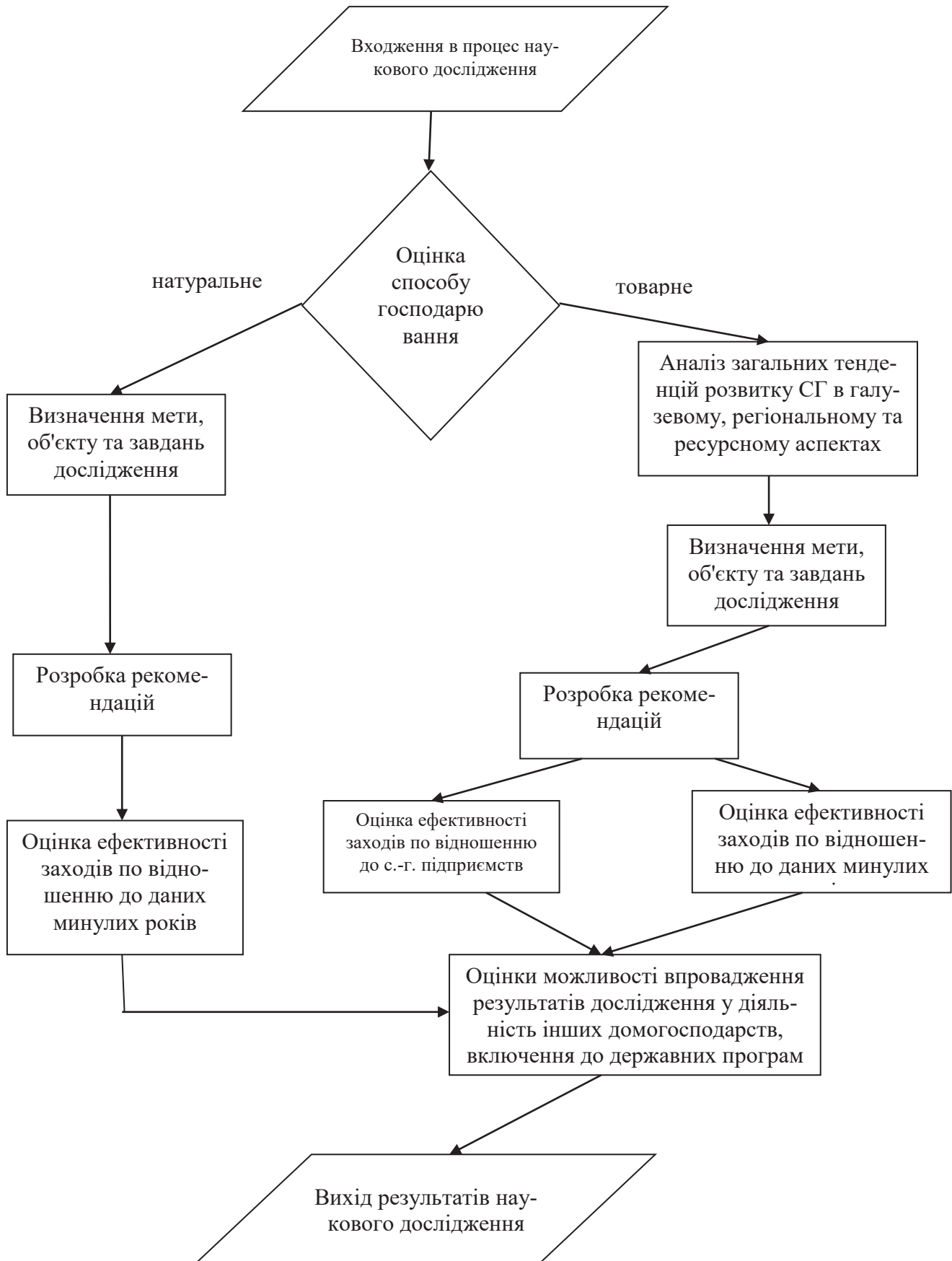

Рис. 2 Блок-схема методики оцінки ефективності господарювання селянських домогосподарств [Дослідження автора]

Дослідження функціонування споживчих господарств передбачає здебільшого як кінцевий результат оптимізацію техніко-технологічного характеру. При цьому дослідження якихось загальних тенденцій розвитку аграрного сектору економіки не є доцільними, оскільки вони не мають суттєвого впливу на характер розвитку споживчих господарств. Розробка рекомендацій щодо оптимізації діяльності товарних господарств має включати в себе як техніко-технологічний, так і організаційний напрям вирішення поставленого питання. Для господарств споживчого типу можливим є тільки один із зазначених напрямів, що обумовлюється специфікою їхнього функціонування.

Якщо члени споживчих селянських домогосподарств мають на меті лише підвищення продовольчого забезпечення, доцільно акцентувати увагу на удосконаленні обладнання. У тому випадку, коли споживчі господарства являють собою заможні родини, що використовують земельні ділянки для

рекреаційних цілей, доцільно сконцентрувати увагу на перспективах створення обслуговуючих кооперативів.

Висновки. Як бачимо, методика оцінки діяльності селянських домогосподарств являє собою сукупність взаємопов'язаних заходів, що мають використовуватися, враховуючи як мету дослідження, так і особливості функціонування самого господарства, а також приймаючи до уваги перспективи впровадження результатів досліджень у державних програмах. Дрібнотоварний сектор аграрного підприємництва - це складна система господарств, кожен з яких має власні особливості і здійснює свій розвиток на власний розсуд і власний ризик. Проте оцінка їхнього розвитку потребує використання додаткових підходів. Це зокрема обґрунтовано особливістю використанням робочої сили, диференційністю мотивації до праці та суттєвим впливом на спосіб організації виробничого процесу структури доходів та затрат особистого селянського господарства.

Список літератури:

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник / В. Г. Андрійчук. – [2-е вид., допов. і переробл.] – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Макаров Н.П. Организация сельского хозяйства/Н.П. Макаров. - М.: Изд-во "Экономическая жизнь". - 1927. - 588с.
3. Россоха В.В. Методология та її роль в сучасних економічних дослідженнях/В.В. Россоха//Агроінком. – 2009. - №1-4. – С.50-55.
4. Філософська енциклопедія [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://onlineslovari.com/filosofskaya_entsiklopediya/page/metodika.513.
5. Фролова Т.А. Экономика предприятия. Конспект лекций [Електронний ресурс]./ Т.А. Фролова. - Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2009. - Режим доступу: <http://www.konsalter.ru/biblioteka/m203/>.
6. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / [редкол.сер.: Л. И. Абалкин (пред.) и др.]. – М. : Экономика, 1989. – 492 с.

Summary. *The article investigates theoretical and methodological principles of assessment of efficiency of functioning of small agricultural businesses. In the article the necessity of studying the characteristics evaluation of the functioning of rural households. The author proved the importance of rural households as a component of the agricultural business. The article rightly specificity of rural households and their difference from other subjects of agricultural production. The author studied the scientific approaches to assess the performance of rural households. The author of the expediency of taking into account the social aspects of rural households as part of their effective competitive development. The author argues the need to develop recommendations to enhance the efficiency of agricultural production in the consumer and commercial farms. The author developed an algorithm methodology for assessing the effectiveness of the peasant households, taking into account how important agriculture commodity sector. Author proposed suitable technique that provides three levels of assessment of efficiency of economic activities of peasant households. The author notes that the development of recommendations for the development of rural households should take account of this manual position.*

Keywords: *peasant households, social and economic efficiency of agrarian business.*